

ADAM WIELOMSKI

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

## Interpretacje Carla Schmitta na świecie i w Polsce

Carl Schmitt (1888–1985) to jeden z największych myślicieli politycznych i prawnych XX w. Jest to pogląd, z którym zgadzają się zarówno jego zwolennicy, jak i przeciwnicy, choć skrajnie różnią się w ewaluacji tejże wielkości. Dzieje się tak, mimo że po 1945 r. Schmitt przestał funkcjonować w życiu publicznym i w oficjalnym dyskursie politycznym i prawnym ze względu na swój flirt z nazizmem w pierwszej połowie lat trzydziestych XX w. Każdy, kto choćby przez chwilę miał cokolwiek wspólnego z hitleryzmem w powojennej Europie, był traktowany jako zadżumiony politycznie, a Schmitt przez dwa lata był członkiem NSDAP. Jak sam pisze, po 1945 r. odebrano mu „człowieczeństwo”<sup>1</sup>. Rzeczywiście, zrobiono z niego symbol nazistowskiej nauki prawa, archetyp prawnika nazisty.

Nie można jednak powiedzieć, że Carl Schmitt znikł zupełnie. Wprost przeciwnie, jego wpływ jest trwały i wręcz narasta, mimo że przymusowo emerytowany profesor prawa musiał zamknąć się na całe dziesięciolecie, aż do śmierci, w swoim domku San Casciano w Plattenbergu. Jego teorie są głoszone w rozmaitych formach i mutacjach, choć rzadko cytuje się go bezpośrednio i wymienia jego nazwisko<sup>2</sup>.

Jedynym krajem, gdzie po II wojnie światowej go szanowano, była Hiszpania Franco. Można powiedzieć, że w Madrycie uchodził za nadwornego teoretyka frankistowskiego autorytaryzmu. Doczekał się tam wielu wybitnych uczniów (L.S. Agesta, J. Caamaño Martinez, F.J. Conde, L. Legaz y Lacambra). Często podróżował do Hiszpanii, wygłaszał referaty na wielu konferencjach; córkę wydał za mąż za jednego z hiszpańskich dyplomatów. Wyjawszy książki na tematy dotyczące literatury niemieckiej, wszystkie jego prace zostały przetłumaczone na język kastylijski<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> C. Schmitt, *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951*, Berlin 1991, s. 115, 144–145.

<sup>2</sup> J.W. Müller, *A Dangerous Mind. Carl Schmitt in Post-War European Thought*, New Haven-London 2003, s. 51 nn.

<sup>3</sup> Na temat wpływu Schmitta na hiszpańską myśl polityczną zob. J.M. Beneyto, *Politische Theologie als politische Theorie. Eine Untersuchung zur Rechts- und Staatstheorie Carl Schmitt*

Dopiero po śmierci, pod koniec XX w., nastąpiło formalne odrodzenie Carla Schmitta, szczególnie w naukach politycznych, gdzie powtórnie zaczyna być przywoływany i cytowany z imienia i nazwiska. Co ciekawe, znalazł się on w polu zainteresowania autorów o kompletnie przeciwnych mu poglądach, a mianowicie skrajnie lewicowych, którzy widzą w jego koncepcjach polityczności, opozycji *Freund–Feind*, remedium na charakterystyczną dla współczesnych demokracji postpolitykę. Na lewicy jako pierwszy zainteresowanie Schmittem wykazał legendarny tłumacz i komentator Hegla Alexandre Kojève, który jeździł nawet do Plattenbergu i spotykał się z niemieckim myślicielem<sup>4</sup>. Spośród współczesnych ideologów ekstremistycznej lewicy wymienić tu należy szczególnie Chantal Mouffe i – bardzo mocno lansowanego ostatnio w naszym kraju – Slavoj Žižka<sup>5</sup>. Z punktu widzenia naukowego prace tych dwojga myślicieli mają nikłą wartość, choćby z tego powodu, że ani Mouffe, ani Žižek nie czytają po niemiecku i opierają się wyłącznie na angielskich tłumaczeniach, ale wskazują na rosnące zainteresowanie Schmittem i jego koncepcjami.

## 1. Główne interpretacje Carla Schmitta w literaturze światowej

Obserwowany rozwój badań nad Carlem Schmittem wcale nie przybliżył nas do zrozumienia jego koncepcji, gdyż nie mamy tutaj do czynienia z klasyczną doktryną prawniczą, w której maskowane są jej źródła filozoficzne, religijne i gnozeologiczne. Schmitt nigdy nie ukrywał swoich wszechstronnych zainteresowań filozoficznych, religijnych i historycznych, głosząc otwarcie, że nie istnieje nauka prawa sama w sobie, czyli jurysprydencja pozytywistyczna odarta z wartości, inspiracji kulturowych, filozoficznych i religijnych. Przeciwnie, stanowienie i interpretacja prawa oparte są zawsze na pewnej wizji świata, którą i ustawodawca, i prawnik otrzymali z kulturowego *milieu*. Postulowane przez pozytywistów *c z y s t e* prawo nie istnieje<sup>6</sup>.

Umieszczenie nauki prawa w kontekście cywilizacyjnym i politycznym utrudnia badanie koncepcji Carla Schmitta, gdyż jego książki prawnicze są w rzeczywistości traktatami filozoficznymi i religijnymi. Czyni to zeń postać bardzo

*und ihrer Wirkungsgeschichte in Spanien*, Berlin 1983, s. 20–61; J. Lopez Garcia, *La presencia de Carl Schmitt en España*, „Revista de Estudios Politicos” 1996, nr 91, s. 139–168.

<sup>4</sup> J. Manemann, *Carl Schmitt und die Politische Theologie. Politischer Anti-Montheismus*, Münster 2002, s. 14–18.

<sup>5</sup> S. Žižek, *Carl Schmitt in the age of post-politics*, [w:] *The Challenge of Carl Schmitt*, red. Ch. Mouffe, London-New York 1999, s. 18–37; Ch. Mouffe, *Carl Schmitt and the paradox of liberal democracy*, [w:] *The Challenge...*, s. 38–53; *eadem*, *Polityczność. Przewodnik Krytyki Politycznej*, Warszawa 2008, s. 19–46.

<sup>6</sup> C. Schmitt, *Über die Drei Arten des Rechtswissenschaftlichen Denkens*, Hamburg 1934, s. 8.

niejednoznaczna i trudna do odczytania. Każdy z badaczy skupia się na innej sferze jego myśli i traktuje ją jako centralną i warunkującą wszystkie pozostałe. Nie będziemy ukrywać przed Czytelnikami, że także wyczuwamy w sobie podobną pokusę. Wszyscy badacze szukają klucza do Carla Schmitta, czyli tego problemu, kwestii centralnej, która pozwoli oświetlić myśl tego wielkiego prawnika i ująć ją *en bloc* z takiej perspektywy, z jakiej patrzył na rzeczywistość niemiecki jurysta. W literaturze światowej można spotkać następujące interpretacje:

1. U źródeł teorii stoi specyficzne zrozumienie zjawiska polityczności, które czyni zeń fundamentalnego wroga liberalizmu i zwolennika autorytaryzmu.

2. Pod maską prawnika i konserwatysty kryje się prekursor i gloryfikator nazizmu.

3. Wybitny prawnik, ale polityczny koniunkturalista, a więc jego koncepcje są zmienne i zależną od koniunktury. Błędem jest szukanie jakiegokolwiek ideowego klucza.

4. Źródłem idei politycznych są poglądy religijne Schmitta (teologia polityczna).

W tym miejscu pragniemy zaznaczyć, że nie przeczytaliśmy, ani nawet nie mieliśmy w rękę wszystkich zagranicznych opracowań dotyczących Carla Schmitta. Omawiamy tylko te, które były nam dostępne. Jest to z pewnością mniejszość, ale w naszej lekturze kierowaliśmy się sugestiami innych badaczy, wskazujących na prace najbardziej wartościowe, ewentualnie przypadkowym faktem, że dana monografia trafiła do naszych rąk. Omówienie setek książek i artykułów na temat Schmitta przekraczałoby nie tylko ramy tego artykułu, ale — być może — także ludzkich możliwości poznawczych.

## 1.1. Antyliberalny interpretator polityczności

Wydaje się, że w literaturze przedmiotu jest to interpretacja dominująca. Trudno uznać ją za przypadek, ponieważ większość pism Carla Schmitta z okresu Republiki Weimarskiej jest skierowana przeciwko liberalnej demokracji i jej rozumieniu, czy właściwie braku zrozumienia, zjawiska polityczności. Podstawowym błędem liberalizmu (ideologia) i liberalnej demokracji (typ państwa) jest przekonanie, że człowiek z natury rodzi się dobry i racjonalny, a zadaniem państwa jest zapewnienie swoim obywatelom prawa do swobodnego wyrażania swoich poglądów i realizacji indywidualnych aspiracji. Liberałowie błędnie uważają, że państwo powinno być *neutralne* i stać z boku, przyglądając się, jak jednostki i grupy toczą pokojowe spory, wzajemnie szanując swoje wrodzone i naturalne prawa, nie używając przy tym ani demagogii, ani przemocy, lecz wyłącznie pokojowej i racjonalnej perswazji. Wynikiem tych racjonalnych dyskusji i sporów miałby być wybór przez większość obywateli parlamentu w cyklicznych wyborach. Zdaniem Schmitta błąd wynika z przyjętej fałszywej antropologii.

Człowiek nie jest wcale z natury dobry i racjonalny, lecz zaborczy, chciwy i agresywny (polityczny). Dlatego też społeczeństwo liberalno-demokratyczne nie jest zdolne samodzielnie utrzymywać w swoim wnętrzu porządku<sup>7</sup>.

Zdaniem Carla Schmitta pozbawienie Niemców autorytetu cesarskiego w 1918 r. zaowocowało przekształceniem Weimaru w swoisty hobbesowski stan natury, gdzie trwa permanentna walka wszystkich ze wszystkimi, a poszczególne partie polityczne wrywają sobie z rąk władzę. Państwo rozpadło się na partie polityczne, które kierują się wyłącznie własnym interesem. Niemcy przestały stanowić jedność polityczną, przekształcając się w wielkie miejsce bitwy, w której dominujące stronnictwa (szczególnie naziści i komuniści) zgodne są jedynie w negacji konstytucji weimarskiej i chęci ustanowienia własnej dyktatury w celu fizycznej eksterminacji ideologicznych wrogów. W tej sytuacji jedność polityczna Niemiec może zostać zachowana wyłącznie dzięki wcześniejszemu ustanowieniu rządów autorytarnych przez prezydenta Paula von Hindenburga, który winien uratować — mocą indywidualnej decyzji (decyzjonizm) — kraj przed wojną domową i rządami którejś z partii totalitarnych<sup>8</sup>.

## 1.2. Prekursor i nadworny prawnik Adolfa Hitlera (*Kronjurist*)

Interpretacja ta oparta jest na fakcie, że w latach 1933–1936 Carl Schmitt przyłączył się do nazistów i wstąpił do NSDAP (pomijany jest tu problem jego

<sup>7</sup> L.S. Agesta, *Gobierno y responsabilidad*, „Revista de Estudios Políticos” 1960, nr 4, s. 58–59; J. Caamaño Martínez, *El pensamiento jurídico-político de Carl Schmitt*, Santiago de Compostela 1950, s. 56–89; J. Freund, *Vue d'ensemble*, „Revue Européenne des Sciences Sociales” 16, 1978, nr 44, s. 7–38; *idem*, *L'essence du politique*, Paris 1986, s. 211–212, 330–347, 442 nn., 645; G. Schwab, *The decision*, „Revue Européenne des Sciences Sociales” 16, 1978, nr 44, s. 67–76; G.A. Di Marco, *Thomas Hobbes nel decisionismo giuridico di Carl Schmitt*, Napoli 1991, s. 38–48; G.L. Negretto, *El Concepto de decisionismo en Carl Schmitt. El poder negativo de la excepción*, „Revista Sociedad de la Facultad de Ciencias Sociales (UBA)” 1995, nr 161, s. 66–89; M. Weimayr, *Carl Schmitt – Sprache der Krise/Krise der Sprache*, [w:] *Gegen den Ausnahmezustand. Zur Kritik an Carl Schmitt*, red. W. Pircher, Wien 1999, s. 57 nn.; E. Hoerl, *Die Privatisierung des Politischen bei Carl Schmitt*, [w:] *Gegen den Ausnahmezustand...*, s. 94 nn.; J.L. Nancy, *Der Sinn des Politischen*, [w:] *Gegen den Ausnahmezustand...*, s. 125 nn.; J.P. McCormick, *Carl Schmitt's Critique of Liberalism. Against Politics as Technology*, Cambridge 1999, s. 121–192; F.V. Valk, *Decisions, decisions: Carl Schmitt on friends and political will*, „Rockefeller College Review” 1, 2002, nr 2, s. 38 nn.; J. Franzé, *Qué es la política? Tres respuestas: Aristoteles, Weber y Schmitt*, Madrid 2004, s. 159–228; L. Iannone, *Jünger e Schmitt. Dialogo sulla modernità. La modernità vista da due grandi pensatori tedeschi*, Roma 2009, s. 89–108.

<sup>8</sup> P.E. Gottfried, *Carl Schmitt. Politics and Theory*, New York 1990, s. 57–82; C.M. Herrera, *La Polemica Schmitt-Kelsen sobre el guardian de la constitucion*, „Revista de Estudios Políticos” 1994, nr 86, s. 195–228; D. Dyzenhaus, *Legality and Legitimacy: Carl Schmitt, Hans Kelsen and Hermann Heller in Weimar*, Oxford 1997, s. 38–97; J. Seitzer, *Comparative History and Legal Theory. Carl Schmitt in the First German Democracy*, London 1997, s. 1–40; W.H. Spindler, *Bleibende Mißverständnisse. Carl Schmitt politisches Denken*, „Die Neue Ordnung” 2002, nr 6, s. 309–318; E. Kennedy, *Constitutional Failure. Carl Schmitt in Weimar*, Durham-London 2004, s. 119–153.

późniejszej marginalizacji w Trzeciej Rzeszy). Według tej interpretacji fakt ten nie wynikał z przyczyn koniunkturalnych, lecz z głębokiego powinowactwa między katolickim i propaństwowym autorytaryzmem Schmitta a totalitarną dyktaturą narodowosocjalistyczną. Oczywiście nikt nie twierdzi, nawet jego najbardziej radykalni przeciwnicy, że był on nazistą, który tworzył czy choćby współtworzył doktrynę narodowego socjalizmu. W porównaniu z koncepcjami Schmitta jest ona dramatycznie uboga i intelektualnie b a r b a r z y Ń s k a . Chodzi tu raczej o zjawisko opisywane częstokroć w monografiach dotyczących rewolucji konserwatywnej — a Schmitta uważa się za jednego z jej czołowych przedstawicieli — a mianowicie swoistego a n t y s z a m b r o w a n i a nazizmowi przez ten prawicowy ruch polityczny. Rewolucyjni konserwatyści stanowili grupę kilkunastu czy kilkudziesięciu pisarzy i publicystów, którzy dokonali faktycznej delegitymizacji Republiki Weimarskiej, podsycając pośród Niemców idee antyliberalne, antydemokratyczne, imperialne, nacjonalistyczne i wodzowskie. W uproszczonej, pozbawionej intelektualnej finezji i wręcz prymitywnej postaci idee te zostały przejęte przez nazistów, którzy w symplifycznej formie dokonali ich realizacji<sup>9</sup>. Dlatego właśnie Schmitt wstąpił do NSDAP: widział w tej wizji państwa jakąś formę odwzorowania własnych koncepcji<sup>10</sup>.

Na potwierdzenie przywoływanych jest kilka elementów z myśli politycznej i prawnej, które miałyby wskazywać na ideową bliskość koncepcji Schmitta z hasłami i praktyką polityczną Trzeciej Rzeszy. Mowa przede wszystkim o koncepcji decyzyzmu, czyli dyktatury personalnej stojącej ponad porządkiem ustawowym i konstytucyjnym, a którą wprowadza się w sytuacji egzydentencjalnego zagrożenia porządku i wynikającej z tego potrzeby fizycznego unicestwienia wroga państwa wszelkimi dostępnymi metodami<sup>11</sup>. Kwintesencją tego rozumowania miałyby być słynna formuła dotycząca relacji dyktatury i prawa w tekście o charakterystycznym tytule *Führer strażnikiem prawa* (*Der Führer schützt das Recht*, 1934)<sup>12</sup>. Ponadto Schmittowi zarzuca się chętnie antysemityzm<sup>13</sup> i wprowadzenie po 1933 r. do swoich koncepcji elementów rasistowskich i pochwały przemo-

<sup>9</sup> K. Lenk, *Deutscher Konservatismus*, Frankfurt 1989, s. 105; J. Herf, *Reactionary Modernism. Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich*, Cambridge 1998, s. 44–46; A. Mohler, *Die Konservative Revolution in Deutschland 1918–1932*, Graz 1999, s. 3–9.

<sup>10</sup> Klasyczne prace zob. J. Bendersky, *Schmitt in the summer of 1932*, „Revue Européenne des Sciences Sociales” 16, 1978, nr 44, s. 39–54; *idem*, *The expendable „Kronjurist”: Carl Schmitt and National Socialism, 1933–36*, „Journal of Contemporary History” 1979, nr 14, s. 309–328; *idem*, *Carl Schmitt. Theorist for the Reich*, Princeton 1983.

<sup>11</sup> E. Nolte, *Der europäische Bürgerkrieg 1917–1945. Nationalsozialismus und Bolschewismus*, München 2000, s. 393 nn.

<sup>12</sup> C. Schmitt, *Der Führer schützt das Recht*, [w:] *idem*, *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Genf-Versailles 1923–1939*, Berlin 1988, s. 227–232. W tymże zbiorze znajdują się także inne teksty prohitlerowskie z 1933 r. (s. 211–226).

<sup>13</sup> R. Gross, *Carl Schmitt und die Juden: Eine deutsche Rechtslehre*, Frankfurt a. Main 2000.

cy<sup>14</sup>. Można też wskazać fakt, że wycofawszy się z NSDAP, zarzucił badania nad prawem konstytucyjnym i poświęcił się problemowi prawa międzynarodowego, legitymizując tu niemieckie pretensje imperialne<sup>15</sup>.

Dodajmy na koniec, że interpretacja przedstawiająca Carla Schmitta jako nazistę dominuje wśród badaczy lewicowych, którzy wydają się traktować spór ze Schmittem jako akcję na polu walki z faszyzmem. Znajdziemy ją jednak także wśród hiszpańskich faszystów wspierających generała Franco i podpierających swoje koncepcje państwa totalitarnego odwołaniami do Schmitta<sup>16</sup>.

### 1.3. Koniunkturalista/etatysta polityczny

Interpretacja Carla Schmitta jako koniunkturalisty wyłania się z kilku biografii niemieckiego prawnika. Są one pisane przez biografów historyków, którzy nie chcą zgłębić lub wręcz nie umieją zrozumieć pism prawniczych i politologicznych bohatera, o którym piszą książki. W znanych nam biografjach omówienie jego prac teoretycznych nie ma charakteru zbiorczego, lecz chronologiczny, o każdej z fundamentalnych książek Schmitta znajdziemy parę linijek lub akapitów, które trudno uznać za coś więcej niż bardzo powierzchowne streszczenie i zsumowanie nawet nie tyle głównych tez, ile zawartości tych monografii wedle spisu treści. Biografowie skupiają się na omówieniu kolei życia Schmitta i zauważają charakterystyczną d o s t o s o w a w c z ą cechę niemieckiego prawnika, a mianowicie skłonność do akomodacji do każdego panującego systemu politycznego i każdej władzy politycznej, bez względu na jej charakter ideowy: Schmitt, mimo że katolik, jest lojalistycznym poddanym protestanckiego cesarza i wzorowym Prusakiem. Gardząc demokracją i republiką, staje następnie na gruncie konstytucji weimarskiej i broni jej przed kontestacją zarówno narodowosocjalistyczną, jak i komunistyczną. Wtedy tworzy swoją teorię decyzyzjonizmu, namawiając Hindenburga do złamania litery konstytucji i militarnej obrony Republiki Weimarskiej przed nazistami i bolszewikami. Gdy jednak hitlerowcy dochodzą do władzy, to zamiast emigrować (jak przyzwolici ludzie), natychmiast popiera Hitlera

<sup>14</sup> H. Hofmann, *Legitimität gegen Legalität. Der Weg der politischen Philosophie Carl Schmitts*, Berlin 2002, s. 168–188.

<sup>15</sup> C. Schmitt, *Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte. Ein Beitrag zum Rechtsbegriff im Völkerrecht*, Berlin 1991, s. 34–82; *idem*, *Staat, Großraum, Nomos. Arbeiten aus den Jahren 1916–1969*, Berlin 1995, s. 225–452; *idem*, *Die Wendung zum diskriminierenden Kriegsbegriff*, Berlin 2007, s. 42–57; *idem*, *Positionen und Begriffe...*, s. 239–354; *idem*, *Land und Meer*, Stuttgart 2008, s. 86–102.

<sup>16</sup> J. Beneyto Perez, J.M. Costa Serrano, *El Partido. Estructura e Historia del Derecho Público Totalitario, con especial referencia al Régimen Español*, Zaragoza 1939, s. 106–107; F.J. Conde, *Sobre la situación actual del Europeo*, „Revista de Estudios Políticos” 1949, nr 2, s. 24–25; E. Gomez Arboleya, [rec.] *Javier Conde: Teoría y sistema de las formas políticas. Madrid 1948*, „Revista de Estudios Políticos” 1949, nr 3, s. 259–267; F.J. Conde, *Contribución a la doctrina del caudillaje*, Madrid 1952, s. 44–45.

i wstępuje w szeregi NSDAP. Nie odchodzi z partii sam i gdyby mógł, to zostałyby Kronjuristą Führera, lecz zostaje usunięty z partii w wyniku intryg natury personalnej (1936). Po 1945 r., gdyby tylko mógł, to zostałby nadwornym prawnikiem liberalnej demokracji, jednak ta nie chciała ze skompromitowanym profesorem prawa mieć nic wspólnego i posłała go na przymusową emeryturę. W sumie istotą tych biografii wydaje się próba usprawiedliwienia wstąpienia Schmitta do NSDAP poprzez wykazanie, że nie chodziło tu o bliskość ideową, lecz o najbardziej płaski koniunkturalizm (*verschiedenen Schriften sind nichts anders als Reaktionen auf neue Situationen*)<sup>17</sup>.

Przeciwko tak kunktatorskiej teorii tłumaczącej Carla Schmitta oponuje jednak na przykład Helmut Quaritsch, który uważa, że nie mamy tutaj do czynienia z koniunkturalizmem, lecz z pewną koncepcją stosunku obywatela do państwa. Jego zdaniem Schmitt to

państwowiec [*der Etatist*] uznający, ponad wszelkimi różnicami i zmianami form państwa, jego wspólny rdzeń, widzący w nim suwerena dbającego o pokój wewnętrzny za pomocą polityczno-administracyjnych środków zaprowadzania porządku. Dla państwowca państwo jest historycznie i zawsze pierwsze, forma konstytucyjna jest zawsze na drugim miejscu. Ponad konstytucją i formą państwa stawia on jego egzystencję. [...] Dla państwowca państwo (podobnie jak i naród) nie jest identyczne z jego pisaną konstytucją. [...] Poza jakimiś skrajnymi sytuacjami państwowiec szuka ochrony dla indywidualnej wolności w państwie, a zagrożenie dla tejże wolności widzi w grupach pozapaństwowych. [...] Monopol na używanie przemocy lokuje we władzy państwowej, która wykonuje ją zgodnie z ustalonymi regułami (prawomocność). [...] W państwie jednopartyjnym państwowiec stoi po stronie państwa, choćby to była stracona pozycja<sup>18</sup>.

#### 1.4. Teolog polityczny

Na religię jako na źródło myśli politycznej Carla Schmitta zwracano uwagę już dawno, tradycyjnie pokazywano bowiem, że był to myśliciel w młodości głęboko przesiąknięty ultramontańsko pojętym katolicyzmem. I nawet jeżeli formalnie zerwał z Kościołem w wyniku zawarcia (powtórnego, czyli cywilnego) związku małżeńskiego w 1926 r., co automatycznie nałożyło nań ekskomunikę, to fundamentem jego światopoglądu politycznego pozostała katolicka i konserwatywna interpretacja państwa i polityki<sup>19</sup>. Dodatkowo głośna polemika Leo Straussa ze Schmittem

<sup>17</sup> P. Noack, *Carl Schmitt. Eine Biographie*, Berlin 1996, s. 187 nn.; D. Blasius, *Carl Schmitt. Preußischer Staatsrat in Hitlers Reich*, Göttingen 2001, s. 78 nn.; R. Mehring, *Carl Schmitt zur Einführung*, Hamburg 2006, s. 56–86.

<sup>18</sup> H. Quaritsch, *Positionen und Begriffe Carl Schmitts*, Berlin 1995, s. 36–37 (tłumaczenie własne).

<sup>19</sup> H. Ottmann, *Carl Schmitt*, [w:] K. Ballestrem, H. Ottmann, *Politische Philosophie des 20. Jahrhunderts*, München 1990, s. 63–69; H. Quaritsch, *op. cit.*, s. 25–35; P. Noack, *op. cit.*, s. 15 nn., 69 nn. (tamże cytaty — s. 291); N. Tertulian, *Carl Schmitt zwischen Katholizismus und Nationalsozialismus*, [w:] *Gegen den Ausnahmezustand...*, s. 1–18; E. Kennedy, *op. cit.*, s. 38–53.

spowodowała wykrystalizowanie się opozycji między racjonalistycznie pojętą filozofią polityczną a fideistycznie ujętą teologią polityczną jako przeciwstawnymi źródłami gnozeologicznymi konserwatywnej myśli politycznej<sup>20</sup>.

Podstawowymi tekstami dogodnymi do rozważań o religijnych inspiracjach decyzyonizmu Carla Schmitta były jego dwie rozprawy z wczesnego etapu pisarstwa: *Teologia polityczna* (1922) oraz *Rzymski katolicyzm i polityczna forma* (1923)<sup>21</sup>, które pokazywały niemieckiego prawnika jako budującego swoją teorię prawno-polityczną na fundamencie katolickim<sup>22</sup>. Rozejście z Kościołem spowodowało utratę metafizycznego fundamentu i postulat dyktatury opartej na przemocy i nieodwołującej się do żadnego systemu aksjologicznego<sup>23</sup>, nad czym zresztą niektórzy badacze (zwykle katolicy) bardzo ubolewali<sup>24</sup>.

W sposób zasadniczy spojrzenie na problem teologii politycznej zmieniła pośmiertna publikacja w 1991 r. *Glossarium. Zapiski z lat 1947–1951* (*Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951*). Dla wszystkich czytelników tekstów prawno-politycznych tego autora musiała być to duża niespodzianka, gdyż z prywatnych zapisków wyłonił się obraz fideisty, nieomal mistyka, negującego prawa natury i rozumu jako sprzeczne z wszechmocą Boga, który jednym *fiat* może odmienić naturę rzeczywistości empirycznej i ludzkiej<sup>25</sup>; uznającego za absolutną prawdę literalny tekst biblijny i traktującego całą Nowożytność jako jeden gigantyczny bunt przeciwko Bogu człowieka zbrojnego w technikę<sup>26</sup>. Schmitt pokazał twarz fideisty patrzącego na apokalipsę, jaką jest Nowożytność, i szukającego tego, kto obroni świat stworzony przez Boga przed człowieczą rewolucją: katechonu<sup>27</sup>.

Pojęcie katechonu (*κατέχων, qui tenet nunc* — 2 Tes 2,7–8) pojawiała się w pismach Carla Schmitta już wielokrotnie wcześniej<sup>28</sup>, ale nie zwrócono na

<sup>20</sup> H. Meier, *Die Denkbewegung von Leo Strauss. Die Geschichte der Philosophie und die Intention des Philosophen*, Stuttgart 1996, s. 10–13; *idem*, *Carl Schmitt, Leo Strauss und „Der Begriff des Politischen“*. Zu einem Dialog unter Abwesenden, Stuttgart 1998, s. 9–96; *idem*, *Leo Strauss and the Theologico-Political Problem*, Cambridge 2007, s. 75–114; C. Kauffmann, *Leo Strauss zur Einführung*, Hamburg 1997, s. 85–117.

<sup>21</sup> C. Schmitt, *Teologia polityczna i inne pisma*, Kraków 2000, s. 33–114.

<sup>22</sup> Na przykład A. Doremus, *Théologie, politique et science*, „Revue Européenne des Sciences Sociales” 16, 1978, nr 44, s. 55–66; J.M. Beneyto, *op. cit.*, s. 62–164.

<sup>23</sup> C. Schmitt, *Gespräch über die Macht und den Zugang zum Machthaber*, Stuttgart 2008, s. 9–14.

<sup>24</sup> F.J. Conde, *Introduccion al Derecho politico actual*, Madrid 1942, s. 202; J. Caamaño Martínez, *op. cit.*, s. 29–48, 106–29; A. d’Ors, *Papeles del oficio universitario*, Madrid 1961, s. 307–308; J. Freund, *L’essence du politique...*, s. 120, 252, 445, 614–615, 673, 749.

<sup>25</sup> C. Schmitt, *Glossarium...*, s. 45, 50, 52, 64, 67, 86, 114, 188, 195, 206, 234–235, 299, 301.

<sup>26</sup> *Ibidem*, s. 75, 100, 132, 192, 291, 306, 310–311.

<sup>27</sup> *Ibidem*, s. 63, 70, 80, 113, 153, 165, 176, 203, 253, 273.

<sup>28</sup> Pojęcie „katechon” udało się nam znaleźć w następujących pracach C. Schmitta: *Politische Theologie II. Die Legende von der Erledigung jeder Politischen Theologie*, Berlin 1996, s. 64; *Der*



nie uwagi, traktując je jako metaforę literacką. Publikacja *Glossarium* pchnęła niektórych badaczy do postawienia tezy, że źródłem myśli politycznej Schmitta jest właśnie trwoga fideisty przed nadejściem rewolucji-antychrysta i poszukiwaniem katechonu, czyli dyktatora<sup>29</sup>. Dlatego mimo że termin „teologia polityczna” ma charakter wybitnie politologiczny (ewentualnie prawny), udało się nam znaleźć Carla Schmitta nawet w jednym kompendium najwybitniejszych teologów XX w.<sup>30</sup> Jest to oczywiście nieporozumienie.

## 1.5. Pluralizm interpretacyjny

Podsumowując tę część naszych rozważań, można łatwo zauważyć, że poszukiwania tematu centralnego piśmiennictwa Carla Schmitta, który stanowiłby wspomniany klucz do interpretacji jego koncepcji, prowadzi do skrajnego zróżnicowania opinii. Podczas gdy dla jednych badaczy jest on koniunkturalistą, dla drugich fundamentalnym państwowcem, dla trzecich nazistą, to dla jeszcze innych mistykiem i fideistą. Podczas gdy jedni jego poglądy lokują na konserwatywnej prawicy, inni widzą w nim nazistowskiego intelektualistę. Sam Schmitt nie ułatwia nam rozwikłania tej zagadki, gdyż ani nie wytłumaczył się ze swojego flirtu z nazizmem, ani nie określił się nigdy jednoznacznie na mapie politycznej. Jedyne samookreślenia i autodefinicje, jakie udało nam się znaleźć, to stwierdzenia, że jest katolikiem i ultramontaninem<sup>31</sup>. W literaturze tradycyjnie zalicza się Schmitta, o czym już była mowa, do konserwatystów<sup>32</sup>; niektórzy badacze postrzegają go czasem także jako nacjonalistę<sup>33</sup>.

---

*Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europeum*, Berlin 1997, s. 28–32; *Ex Captivitate Salus*, Berlin 2002, s. 31; *Land und Meer...*, s. 19, 80.

<sup>29</sup> G. Meuter, *Der Katechon zu Carl Schmitts fundamentalischer Kritik der Zeit*, Aachen 1994; G. Maschke, *Vorwort*, [w:] C. Schmitt, *Völkerrechtliche Großraumordnung...*, s. XIII–XIV; F. Grossheutschi, *Carl Schmitt und die Lehre vom Katechon*, Berlin 1996, s. 57–121; H. Meier, *The Lesson of Carl Schmitt. Four Chapters on the Distinction between Political Theology and Political Philosophy*, Chicago 1998, s. 66–121; A. Motschenbacher, *Katechon oder Großinquisitor — Eine Studie zu Inhalt und Struktur der Politischen Theologie Carl Schmitts*, Marburg 2000; J. Manemann, *op. cit.*, s. 262–284; R. Mehring, *Carl Schmitt zur Einführung*, Hamburg 2006, s. 86, 93 nn.; W. Palaver, *Carl Schmitt's 'apocalyptic' resistance against global civil war*, [w:] *Politics and Apocalypse*, red. R. Hamerton-Kelly, East Michigan State University Press 2007, s. 69–94.

<sup>30</sup> R. Gibellini, *La teologia del XX secolo*, Brescia 1992, s. 332–334.

<sup>31</sup> C. Schmitt, *Glossarium...*, s. 110, 131, 159, 178, 217; *idem*, *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*, Berlin 2004, s. 82 nn.

<sup>32</sup> M. Greiffenhagen, *Das Dilemma des Konservatismus in Deutschland*, Frankfurt a. Main 1986, s. 94–104, 182–190.

<sup>33</sup> S. Breuer, *Anatomie der Konservativen Revolution*, Darmstadt 1995, s. 181–203; O. Dann, *Nation und Nationalismus in Deutschland 1770–1990*, München 1996, s. 293.

## 2. Polskie interpretacje Carla Schmitta

Mówiąc o tytułowych polskich interpretacjach Carla Schmitta, musimy poczynić pewne wstępne uwagi. Pierwszą z nich jest kwestia dostępności prac niemieckiego prawnika w języku polskim. Charakterystyczna jest obfitość tłumaczeń tekstów drobnych i prawie zupełny (poza monografią o Thomasie Hobbesie) brak tłumaczeń prac fundamentalnych, będących większymi monografiami<sup>34</sup>. Należy także zaznaczyć, że nie wszystkie interpretacje opublikowane w naszym języku ojczystym rzeczywiście mają polski charakter. Nie będziemy tu za takie uznawali dzieł autorów obcych, ale dostępnych w polskich przekładach<sup>35</sup>. Jako polskie interpretacje traktować będziemy te, których dokonali Polacy w książkach i czasopismach wydanych w Polsce, chociaż niekoniecznie napisane w języku polskim.

Warto przede wszystkim zauważyć, że Carl Schmitt jest myślicielem prawie nieznanym w Polsce przed II wojną światową. Udało się nam znaleźć jedynie kilka wzmianek o nim w polskiej literaturze prawniczej okresu międzywojennego. Władysław Jaworski cytuje jego *Politykę romantyczną (Politische Romantik)*, chcąc zrozumieć fenomen faszyzmu; Kazimierz W. Kumaniecki przywołuje Schmittiańskie pojęcia dyktatury suwerennej i dyktatury komisarycznej w celu

<sup>34</sup> W języku polskim udało nam się odnaleźć następujące teksty C. Schmitta: *Polityczny romantyzm*. W. Kunicki, *Wprowadzenie*, [w:] *idem* (red.), *Rewolucja konserwatywna w Niemczech 1918–1933*, Poznań 2009, s. 139–155; *Epoka neutralizacji i apolityzacji*, [w:] *Rewolucja konserwatywna...*, s. 427–444; *Teologia polityczna. Cztery rozdziały poświęcone nauce o suwerenności*, [w:] *idem*, *Teologia polityczna i inne pisma...*, s. 33–83; *Rzymski katolicyzm i polityczna forma*, [w:] *idem*, *Teologia polityczna i inne pisma...*, s. 84–114; *Duchowa i historyczna sytuacja dzisiejszego parlamentaryzmu*, [w:] *idem*, *Teologia polityczna i inne pisma...*, s. 115–190; *Pojęcie polityczności*. [w:] *idem*, *Teologia polityczna i inne pisma...*, s. 191–250; *Lewiatan w teorii Państwa Thomasa Hobbesa*, Warszawa 2008; *Hamlet albo Hekuba. O historii, która wdarła się na scenę*, „Kronos” 2008, nr 3, s. 5–37; *Tyrania wartości*, „Kronos” 2008, nr 3, s. 38–57; *Dlaczego nie jestem legitymistą? Rzecz o prawie i sile*, „Pro Fide, Rege et Lege” 2010, nr 65, s. 43–51; *Führer jest obrońcą prawa*, „Kronos” 2010, nr 2, s. 63–67; *Etyka państwowa i państwo pluralistyczne*, „Kronos” 2010, nr 2, s. 71–81; *Nowy nomos Ziemi*, „Kronos” 2010, nr 2, s. 82–85; *Trzy możliwości chrześcijańskiego obrazu historii*, „Kronos” 2010, nr 2, s. 163–166.

<sup>35</sup> Udało nam się odnaleźć następujące teksty będące tłumaczeniami: K. Lenk, *Carl Schmitt jako protagonista „rewolucji konserwatywnej”*, [w:] *Konserwatyzm. Projekt teoretyczny*, red. B. Markiewicz, Warszawa 1995, s. 51–62; S. Holmes, *Anatomia antyliberalizmu*, Kraków 1998, s. 65–94; H. Meier, *Czym jest teologia polityczna?*, „Teologia Polityczna” 2003–2004, nr 1, s. 177–184; L. Strauss, *Uwagi do „Pojęcia polityczności” Carla Schmitta*, „Kronos” 2008, nr 3, s. 58–73; J.P. McCormick, *Iracjonalny wybór i krwawa walka*, „Kronos” 2008, nr 3, s. 78–101; G. Balakrishnan, *Epoka Carla Schmitta*, „Kronos” 2008, nr 3, s. 102–113; J. Silber Storey, *Powracając do „decyzjonizmu” Carla Schmitta*, „Kronos” 2008, nr 3, s. 114–124; J. Taubes, *Carl Schmitt — apokaliptyk w służbie kontrrewolucji*, „Kronos” 2010, nr 2, s. 47–58; O. Müller, *Między antropologią a teologią. Carl Schmitt w krytyce Hansa Blumberga*, „Kronos” 2010, nr 2, s. 86–98; K. Löwith, *Okazjonalny decyzjonizm Carla Schmitta*, „Kronos” 2010, nr 2, s. 112–138.

opisania rządów Benito Mussoliniego<sup>36</sup>. Największym przedwojennym polskim znawcą myśli niemieckiego prawnika był Konstanty Grzybowski, który pisał o nim obszernie w broszurze *Dyktatura prezydenta Rzeszy. Studium nad art. 48, ust. II Konstytucji Weimarskiej i rozwojem państwa autorytatywnego w Niemczech* (1934)<sup>37</sup>. Ale Schmitt znany jest tylko prawnikom. Nie cytują go i nie powołują się na niego nawet sanacyjni ideolodzy autorytaryzmu, jak Stanisław Car czy Adam Skwarczyński; wydaje się nieznanym ideologom endeckim. Kwerenda warszawskich bibliotek jest tu bardzo pouczająca: nie ma w nich żadnych przedwojennych niemieckojęzycznych książek Schmitta. Udało się nam tu znaleźć tylko broszurę *Legalność i legitymowalność* (*Legalität und Legitimität*, 1932), ale we francuskim tłumaczeniu<sup>38</sup>.

Można z tego wnioskować, że kto chciał wtenczas studiować Schmitta, musiał mieć bezpośrednie kontakty w Niemczech, tak jak miał je wspomniany Grzybowski, który uczęszczał na jego seminarium. Nie powinno nas to dziwić, gdyż nie tylko w Polsce Schmitt nie był znany przed wojną. W literaturze hiszpańskojęzycznej jego nazwisko pojawia się jeszcze później — po raz pierwszy dopiero w 1935 r.<sup>39</sup>

Okres powojenny, charakteryzujący się komunistycznym dyktatem ideologicznym, był dla badań nad Carlem Schmittem jałowy. Do 1989 r. możemy znaleźć o nim jedynie wzmianki w kontekście badań nad nazizmem. Skarbiec myśli Schmittiańskiej otwiera dopiero w 1992 r. Ryszard Skarżyński swoją pracą magisterską *Od chaosu do ładu. Carl Schmitt i problem tego, co polityczne*. Cztery lata później we wrocławskich „Studiach nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” Franciszek Ryszka zamieszcza pierwszy w polskiej literaturze duży tekst o recepcji Schmitta na świecie i przedstawiający pokrótce, lecz treściwie, główne założenia jego filozofii politycznej<sup>40</sup>. Od tego czasu możemy zaobserwować ustawiczny rozwój zainteresowania Carlem Schmittem w Polsce. Niestety, liczba polskich badaczy dzieła Schmitta nie może być porównywana z liczebnością naukowców nie tylko niemieckich czy anglojęzycznych (co zrozumiałe), ale nawet włoskich i hiszpańskich. Cieszyć musi, że jego nazwisko zaczęło się pojawiać w rozmaitych podręcznikach historii myśli politycznej i rozważaniach o filozofii politycznej<sup>41</sup>.

<sup>36</sup> W.L. Jaworski, *Ze studiów nad faszyzmem*, [w:] *Amica Italia. Polscy prawnicy wobec włoskiego faszyzmu 1922–1939. Wybór pism*, red. M. Marszał, Kraków 2004, s. 145–147; K.W. Kumaniecki, *Nowa konstytucja polska*, [w:] *Amica Italia...*, s. 258–260.

<sup>37</sup> K. Grzybowski, *Dyktatura prezydenta Rzeszy. Studium nad art. 48, ust. II Konstytucji Weimarskiej i rozwojem państwa autorytatywnego w Niemczech*, Kraków 1934; *idem*, *Od dyktatury ku kompromisowi konstytucyjnemu*, [w:] *Amica Italia...*, s. 170.

<sup>38</sup> C. Schmitt, *Légalité, légitimité*, Paris 1936.

<sup>39</sup> J.A. Lopez Garcia, *op. cit.*, s. 140.

<sup>40</sup> F. Ryszka, *Carl Schmitt w nauce prawa i polityki XX w.*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 19, 1996, s. 5–39.

<sup>41</sup> Na przykład P. Śpiewak, *W stronę wspólnego dobra*, Warszawa 1998, s. 73–78; S. Filipowicz, *Demokracja. O władzy iluzji w królestwie rozumu*, Warszawa 2007, s. 188–190; J.P. Hudzik,

Czas więc przejść do ukazania polskich badań nad niemieckim myślicielem i próby wyjaśnienia jego koncepcji przez znalezienie klucza interpretacyjnego do jego koncepcji wedle któregoś z czterech naszkicowanych wcześniej wzorców.

## 2.1. Antyliberalny interpretator polityczności

Tak pojętemu kluczowi do interpretacji Carla Schmitta w literaturze polskiej poświęcone są przede wszystkim monografie Ryszarda Skarżyńskiego (*Od chaosu do ładu. Carl Schmitt i problem tego, co polityczne*, 1992) i Pawła Kaczorowskiego (*My i oni. Państwo jako jedność polityczna. Filozofia polityczna Carla Schmitta w okresie republiki weimarskiej*, 1998). Skoro są to dwie podstawowe monografie na ten temat, to nie będziemy ich tu szczegółowo omawiać, gdyż w Polsce znajomość myśli Schmitta z natury rzeczy zaczyna się od lektury tych dwóch książek (naszym zdaniem zresztą niesłusznie: najlepszym wprowadzeniem do tematu jest przywołany tekst Franciszka Ryszki). Zaznaczymy tutaj tylko odmienność metod badawczych obydwu badaczy.

Ryszard Skarżyński bez wątplenia jest autorem najlepszej monografii o Carlu Schmitcie w literaturze polskojęzycznej. Interesuje się przede wszystkim badaniem koncepcji decyzyzmu niemieckiego myśliciela i z perspektywy tego problemu analizuje Schmittiańskie pojęcie polityczności<sup>42</sup>, wyprowadzając je z pesymistycznej koncepcji natury ludzkiej, która prowadzi do pochwały silnego i autorytarnego państwa, koncentrując się na problemie sytuacji i stanu wyjątkowego<sup>43</sup>. Odwrotnie podchodzi do tej kwestii Paweł Kaczorowski, który najpierw analizuje Schmittiańską koncepcję polityczności, aby następnie z niej wyprowadzić krytyczną wobec liberalnej demokracji teorię decyzyzmu, państwa i prawa niemieckiego prawnika<sup>44</sup>. Książki różnią się znacząco także metodologicznie: praca Skarżyńskiego jest niezwykle drobiazgową rekonstrukcją, opartą na bogatej literaturze niemiecko- i anglojęzycznej; niestety, książka Kaczorowskiego nie wykazuje takiej perfekcji warsztatu i pełna jest osobistych refleksji autora. Często trudno odróżnić, co jest myślą Schmitta, a co Kaczorowskiego.

Poza tymi dwoma zasadniczymi monografiami należy wymienić także mniejsze publikacje. Temat polityczności i braku związku tego zjawiska z aksjologią

*Wykłady z filozofii polityki*, Lublin 2002, s. 165–169; M. Król, *Filozofia polityczna*, Kraków 2008, s. 130–135.

<sup>42</sup> R. Skarżyński, *Od chaosu do ładu. Carl Schmitt i problem tego, co polityczne*, Warszawa 1992, s. 127–208.

<sup>43</sup> *Ibidem*, s. 53–126.

<sup>44</sup> P. Kaczorowski, *My i oni. Państwo jako jedność polityczna. Filozofia polityczna Carla Schmitta w okresie republiki weimarskiej*, Warszawa 1998. Podobne tezy *idem*, *Państwo jako jedność polityczna*, [w:] *Carl Schmitt i współczesna myśl polityczna*, red. R. Skarżyński, Warszawa 1996, s. 67–92.

analizuje Franciszek Ryszka<sup>45</sup>; Tadeusz Klementewicz zaś bada problem samej polityczności na tle komparatywnym<sup>46</sup>. Autor tego tekstu, wraz z Pawłem Bałą, analizuje koncepcję relacji woli politycznej, siły i normy prawnej w Schmittiańskiej teorii prawa konstytucyjnego<sup>47</sup>. Rafał Wonicki w krótkim eseju porównuje koncepcje Schmitta i Hannah Arendt<sup>48</sup>.

Ryszard Skarzyński nie tylko analizuje myśl polityczną Schmitta, lecz także próbuje zastosować ją do tłumaczenia zjawiska polityczności, które rozumie jako rozróżnianie pomiędzy *Freund* a *Feind*, zarówno w codziennym życiu politycznym, jak i w stosunkach międzynarodowych<sup>49</sup>. Próby zastosowania tych pojęć do polityki polskiej podejmują także inni autorzy<sup>50</sup>. Z kolei Paweł Bała wraz z autorem niniejszego tekstu próbują spojrzeć na kwestię polskiej konstytucji z perspektywy schmittiańskiej, dowodząc, że Prezydent RP miał prawo odmówić ratyfikacji traktatu lizbońskiego, mimo że uprawnienia takiego nie daje mu wprost obowiązująca konstytucja<sup>51</sup>.

## 2.2. Prekursor i nadworny prawnik Adolfa Hitlera (*Kronjurist*)

Wpływem Carla Schmitta na narodziny i rozwój teorii konstytucyjnej Trzeciej Rzeszy jako pierwszy zajął się jeszcze przed wojną Konstanty Grzybowski, wskazując, że z jego interpretacji art. 48 konstytucji weimarskiej rodzi się idea dyktatury głowy państwa, a następnie hitlerowska idea wodzostwa<sup>52</sup>. Jednak nieobecność Carla Schmitta w literaturze okresu PRL spowodowała, że nie stał się u nas nigdy koronnym jurystą Trzeciej Rzeszy. Właściwie tylko w jednym z artykułów Karola Joncy możemy znaleźć opis Schmitta jako nazistowskiego prawnika<sup>53</sup>. Nawet więcej, nieliczne wzmianki o nim przed 1989 r.

<sup>45</sup> F. Ryszka, *Macht und Feindschaft in der Theorie der „reinen Politik“*. Ein Kommentar zur Lehre von Carl Schmitt, „Archiwum Historii Myśli Politycznej” 6, 1996, s. 21–30.

<sup>46</sup> T. Klementewicz, *Pojęcie tego, co polityczne Carla Schmitta a współczesne koncepcje polityki*, [w:] *Carl Schmitt i współczesna...*, s. 93–106.

<sup>47</sup> P. Bała, A. Wielomski, *Carl Schmitt a konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Studium przypadku ratyfikacji Traktatu lizbońskiego — rola Prezydenta RP*, Wola Rafałowska 2008, s. 5–22.

<sup>48</sup> R. Wonicki, *Polityka władzy i wolności w myśli Carla Schmitta i Hannah Arendt*, „Kronos” 2008, nr 3, s. 170–180.

<sup>49</sup> R. Skarzyński, *Wróg i sojusznik. Studium struktury myśli politycznej*, „Studia Nauk Politycznych” 1990, nr 1–3, s. 59–88; *idem*, *Anarchia i policentryzm. Elementy teorii stosunków międzynarodowych*, Białystok 2006, s. 5–59.

<sup>50</sup> P. Kaczorowski, *Państwo w czasach demokracji. Rudolf Smend i Carl Schmitt o istocie porządku państwowego Europy kontynentalnej*, Warszawa 2005, s. 383–406; S. Drelich, *Aksjologiczny sens kategorii „wroga” na przykładzie sporu między III a IV RP*, „Dialogi Polityczne” 2009, nr 11, s. 201–214.

<sup>51</sup> P. Bała, A. Wielomski, *op. cit.*, s. 28–53.

<sup>52</sup> K. Grzybowski, *Dyktatura prezydenta...*, s. 46–56, 62–64.

<sup>53</sup> K. Jonca, *Koncepcje narodowosocjalistycznego prawa w Trzeciej Rzeszy*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 3, 1977, s. 72–74, 83–89, 98–99.

raczej bronią go przed tym zarzutem. Franciszek Ryszka, opisując jego koncepcję państwa totalnego, wskazuje, że nie był sfanatyzowanym nazistą, lecz „sceptykiem-racjonalistą” wobec reżimu, i opisuje go następująco: „Katolik z Nadrenii, z wychowania i tradycji rodzinnej, pozostał Schmitt i później pod wpływem katolickiego pojęcia autorytaryzmu”<sup>54</sup>. Następnie ten sam autor dowodzi, że Schmitt był zwolennikiem państwa autorytarnego, a nie totalitarnego, tyle że do 1933 r., nie rozumiejąc istoty totalitaryzmu, nie dokonywał odpowiednich klasyfikacji terminologicznych<sup>55</sup>.

Spory fragment poświęca Schmittowi w 1985 r. także Marek Maciejewski, który uważa, że mamy tutaj do czynienia z przypadkiem rewolucyjnego konserwatysty, który nie tworzył swoich koncepcji na użytek nazistów, ale którego idee zostały wykorzystane przez zwolenników Hitlera przy konstrukcji i legitymizacji państwa totalitarnego. Był więc Schmitt przedstawicielem prawicowej krytyki demokracji, jednym z głównym twórców rewolucyjnego konserwatyzmu<sup>56</sup>. Pogląd Maciejewskiego, że Carl Schmitt nie był nazistą, ale jego doktryna została twórczo wykorzystana przez Trzecią Rzeszę, podziela także Edward Jędrzejewski<sup>57</sup>.

Generalnie można powiedzieć, że Carl Schmitt prawie w ogóle nie jest w polskiej nauce oskarżany o faszyzm, choć na przykład padają zarzuty o motywowany religijnie antysemityzm<sup>58</sup>. Panuje powszechne przekonanie, że mamy do czynienia z wybitnym myślicielem konserwatywnym, autorytarystą, chociaż odartym z klasycznej konserwatywnej aksjologii<sup>59</sup>. Często zaliczany jest też do kręgów rewolucji konserwatywnej<sup>60</sup>. Wyłącznie Marek A. Cichocki uważa, że Schmitt nie jest konserwatystą, nie był bowiem ani nostalgicznym tradycjonalistą, ani konserwatorem *status quo*<sup>61</sup>. Rewolucyjny konserwatyzm jest czymś, co nie mieści się w siatce

<sup>54</sup> F. Ryszka, *Państwo stanu wyjątkowego*, Wrocław 1974, s. 28–29.

<sup>55</sup> *Ibidem*, s. 248.

<sup>56</sup> M. Maciejewski, *Ruch i ideologia narodowych socjalistów w Republice Weimarskiej*, Wrocław 1985, s. 262–264.

<sup>57</sup> E. Jędrzejewski, *Koncepcja władzy państwowej w Niemczech hitlerowskich*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 3, 1977, s. 136–138.

<sup>58</sup> P. Graczyk, *Katolicyzm polityczny*, „Kronos” 2008, nr 3, s. 132–136.

<sup>59</sup> B. Szlachta, *Konserwatyzm. Z dziejów tradycji myślenia o polityce*, Kraków-Warszawa 1998, s. 131–133; R. Skarżyński, *Carl Schmitt i współczesny konserwatyzm europejski*, „Archiwum Historii Myśli Politycznej” 1, 1991, s. 46–59; *idem*, *Carl Schmitt — ideolog i polityk*, [w:] *Carl Schmitt i współczesna...*, s. 39–56; *idem*, *Konserwatyzm. Zarys dziejów filozofii politycznej*, Warszawa 1998, s. 243–249; *idem*, *W poszukiwaniu istoty polityki i tego, co polityczne. Tomasz Mann, Max Weber, Carl Schmitt i Hannah Arendt pomiędzy emocjami, marzeniami i poczuciem rzeczywistości*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 32, Wrocław 2010, s. 20–21; A. Wielomski, *Konserwatyzm. Główne idee, nurty i postacie*, Warszawa 2007, s. 210–221.

<sup>60</sup> M. Maciejewski, *Niemieckie elity a hitleryzm*, Wrocław 1994, s. 48–53, 210–216; *idem*, *Demokracja i dyktatura w nacjonalistycznej myśli niemieckiej po I wojnie światowej*, [w:] *Krytycy demokracji*, red. C. Kalita, A. Wielomski, Warszawa 2009, s. 142–147; W. Kunicki, *op. cit.*, s. 20, 29, 32, 43.

<sup>61</sup> M.A. Cichocki, *Ciągłość i zmiana...*, s. 179–184.

pojęciowej tego badacza. W naszych badaniach nad Schmittem nieco miejsca poświęciliśmy także jego wpływom we frankistowskiej Hiszpanii oraz jego konserwatywnej krytyce filozofii politycznej Thomasa Hobbesa<sup>62</sup>.

### 2.3. Koniunkturalista polityczny

Ta linia interpretacyjna jest w Polsce wyjątkowo słabo rozwinięta, a to z tego powodu, że w języku polskim nie powstała dotąd ani jedna biografia Carla Schmitta, a to właśnie koleje jego życia, oddzielone od refleksji nad jego myślą polityczną, prowadzą do takiej właśnie interpretacji. Nauka polska, nie dysponując własnymi biografiami, musi zadowolić się nielicznymi biogramami<sup>63</sup>. W pracach poświęconych jego filozofii politycznej znajdujemy jednak także wzmianki świadczące, że dostrzegana jest jego skłonność do opowiadania się za jakąkolwiek władzą ustanowioną. Ryszard Skarżyński zauważa: „Schmitt wykazywał równocześnie niezwykłą skłonność do opowiadania się po stronie tych, którzy aktualnie posiadają władzę. Stoi to w sprzeczności z wyrażanymi przez niego w różnych pracach z lat 1921–1932 marzeniami o owej p r a w d z i e j rzeczywistości, ale dostatecznie dobrze tłumaczy stosunek do Republiki Weimarskiej, a później Trzeciej Rzeszy”<sup>64</sup>. Podobnie uważa Marek A. Cichocki: „Wstąpienie do NSDAP było aktem oportunistycznym”<sup>65</sup>.

### 2.4. Teolog polityczny

O ile w pierwszym okresie badań nad Carlem Schmittem dominowały interpretacje prawnopolityczne, to w ostatnim okresie w Polsce zaczęły przeważać rozważania nad teologią polityczną tego myśliciela. Biegają one dwoma torami, a to z tego powodu, że pojęcie t e o l o g i i p o l i t y c z n e j ma u Schmitta dwojaki charakter.

Paweł Kaczorowski podjął się dzieła rekonstrukcji teologii politycznej Carla Schmitta w rozumieniu takim, iż wszystkie pojęcia prawne i polityczne świata nowożytnego to nic innego jak tylko zlaicyzowane formuły dogmatyczne i religijne.

<sup>62</sup> A. Wielomski: *Carl Schmitt we frankistowskiej Hiszpanii*, „Pro Fide Rege et Lege” 1998, nr 32, s. 14–18; *idem*, *Hiszpania Franco. Źródła i istota doktryny politycznej*, Białą Podlaską 2006, s. 257–270; *idem*, *Thomas Hobbes w niemieckiej filozofii politycznej*, [w:] *idem*, *Konserwatyzm między Atenami a Jerozolimą. Szkice post-awerroistyczne*, Warszawa 2009, s. 53–72.

<sup>63</sup> Na przykład M.A. Cichocki, *Wstęp*, [w:] C. Schmitt, *Teologia polityczna i inne pisma*, s. 5–28; A. Wielomski, *Schmitt Carl*, [w:] *Encyklopedia „Białych Płam”*, t. 16, Radom 2005, s. 122–124. Z niewielkimi modyfikacjami ten drugi tekst ukazał się także w języku czeskim: *idem*, *Schmitt Carl*, [w:] *Knihovna Národní myšlenky*, t. 2. *Osobnosti pravice*, red. M. Špinko, Praha 2005, s. 35–37.

<sup>64</sup> R. Skarżyński, *Carl Schmitt i współczesny...*, s. 44.

<sup>65</sup> M.A. Cichocki, *Ciągłość i zmiana...*, s. 176.

Jego zdaniem należy wyjść od twierdzenia Schmitta, że nowoczesne państwo rodzi się w XVI w. jako wyposażony w przymus autorytet pragnący zapanować nad zantagonizowanymi stronami w czasie wojen religijnych. Katolicy i protestanci to archetypy *m y i o n i*. Zwycięska strona, aby umocnić panowanie własnej grupy i przyświecających jej idei, stworzyła nowożytne państwo — monarchię absolutną — które trwało aż do XIX w. Wtedy to po władzę polityczną sięgnęło zainteresowane wyłącznie ekonomią mieszczaństwo, które stworzyło państwo liberalne, czyli agnostyczne, neutralne, zainteresowane wyłącznie gospodarką, odrzucające polityczność, pozwalające wycofać się obywatelowi w sferę prywatną. Zanika tu podział na katolików i protestantów, a więc *i n a m y – o n i*, zatem ginie polityczność (epoka neutralizacji). Szczytowym punktem upadku idei państwa miałyby być Republika Weimarska. Polityka jednak, wbrew nadziejom liberałów, nie zginęła. Odrodziły ją wojny ideologiczne XX w. toczone przez faszystów, komunistów i liberalnych-demokratów, przy czym ci ostatni — pełni fałszu — twierdzą, że celem ich polityki jest likwidacja samej polityki, nie mają bowiem wrogów, skoro interesuje ich wyłącznie technika i ekonomia. Jest to fałsz, gdyż istotą zmiany jest to, że konfesje religijne zastąpiły mity polityczne<sup>66</sup>.

W podobnym kierunku zmierzają także niektóre nasze rozważania, z tym że obiektem ich badań stał się sam Carl Schmitt. Ich celem było wykazanie, że sama teoria decyzyzjonizmu to nic innego jak tylko zlaicyzowana ultramontańska eklezjologia katolicka<sup>67</sup>. Jednak nie tylko tak pojęta interpretacja teologii politycznej stała się obiektem naszych zainteresowań, a także innych badaczy. Stał się nim też fideizm Schmitta i jego polityczne rezultaty: wyprowadzenie z tego poglądu religijnego zjawiska polityczności, odrzucenie prawa naturalnego, koncepcji dyktatora jako zlaicyzowanej wizji Boga; problem dwoistości Schmitta jako racjonalnego twórcy prawa i wąpiącego we wszelką racjonalność fideisty religijnego. Przede wszystkim zaś interesująca jest tu kwestia katechonu jako archetypu dyktatora ratującego pogrążony w upadku intelektualnym świat nowożytny przed rewolucją bolszewików wyposażonych w nowoczesną technikę<sup>68</sup>.

## 2.5. Wielość interpretacji

Widać, że polska *s c h m i t t o l o g i a*, podobnie jak jej zachodni odpowiednik, jest bardzo mocno podzielona w poszukiwaniu klucza do interpreta-

<sup>66</sup> P. Kaczorowski, *Państwo w czasach...*, s. 298–351.

<sup>67</sup> A. Wielomski, *O wyjątku w kanonach i konstytucji. Przypadek Carla Schmitta*, [w:] *idem, Konserwatyzm między...*, s. 73–86.

<sup>68</sup> P. Graczyk, *Komentarz do uwagi Straussa o Schmitcie*, „Kronos” 2008, nr 3, s. 74–77; A. Wielomski, *Leo Strauss i Carl Schmitt. Spór o źródło konserwatyizmu*, [w:] *idem, Konserwatyzm między...*, s. 29–40; *idem, Apokalipsa polityczna. Rozważania wokół pewnego scholium Nicolása Gómeza Dávila*, „Pro Fide, Rege et Lege” 2010, nr 65, s. 61–63.



cji Carla Schmitta, mimo że mamy tutaj stosunkowo mało tekstów do badania, a szczególnie widać braki w ilości wartościowych monografii.

Mam nadzieję, że — a to było celem tego tekstu — zebrana w obszernych przypisach bibliografia zachęci rodzimych badaczy do rozwijania badań nad problematyką źródeł myśli politycznej Carla Schmitta.

#### WORLDWIDE AND POLISH INTERPRETATIONS OF CARL SCHMITT

##### Summary

The purpose of this text is the comparison of the interpretations of Carl Schmitt's thought in Poland and worldwide. Polish literature on Schmitt is very modest: two large monographs and some scientific articles. It focuses on the problem of the theory of the state and politics. At the same time, the world literature is very abundant. Schmitt is a thinker concerned with many topics. He wrote about many problems. For a long time there has been a tendency to look for the interpretive key to use in order to find a central theme of his reflections and then read the rest of his works through this perspective. Researchers identify these central themes as: a critique of liberalism, political theology, favorability towards Nazism, political opportunism. This text shows four major worldwide interpretations and their reflection in the Polish-language literature.